

ГЛАСНИК ГЕОГРАФСКОГ ДРУШТВА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ
HERALD OF THE GEOGRAPHIC SOCIETY OF THE REPUBLIC OF SRPSKA

ГОДИНА 2002.
YEAR 2002.

Свеска 7
Volume 7

UDC: 325.1(497.6 ПРЊАВОР)

Оригиналан научни рад
Драшко Маринковић*

ГРАД ПРЊАВОР - ОПШТИНСКО СРЕДИШТЕ И НАЈЛАЧИ
ГРАВИТАЦИОНИ ЦЕНТАР ДНЕВНИХ МИГРАЦИЈА
ПРОСТОРА ОПШТИНЕ ПРЊАВОР

Сажетак: Град Прњавор - главни нодално-функционални центар општине Прњавор се у потпуности развио у складу са наведеним чињеницама и као такав се и даље развија са основном функцијом општинског центра. Динамика развоја и преображаја града довела је до веома значајних промјена социо-економске структуре становништва, територијалног ширења града, урбане и функционалне трансформације, као и јаче повезаности града са околином. Ово је између остalog изазвало интензивирање дневних миграција овог простора. Кроз дневне миграције као сложени друштвени просторно-временски процес се рефлектују бројна друштвено-економска, социјална, етно-психолошка, културно-етничка и политичка збивања на овом простору.

Кључне ријечи: град Прњавор, општина Прњавор, дневне миграције, функције, гравитациони центар.

Abstract: Ptjavor town – most important nodal and functional center of the Ptjavor municipality emerged in accordance with described facts and continues that way of development. Pace of development and transition of the town caused very important changes of socio-economic structure of population, territorial expansion, and urban and functional transformation as well as they fostered connections between town and its surrounding. Among other factors this process intensified commuting at within the area. Commuting is a reflection of numerous events within the area such as: economic, social, ethno-psychological and political one.

Key Words: Ptjavor town, Ptjavor municipality, commuting, functions, gravitating center

Увод

Дневне миграције су комплексна појава у простору и времену на коју утичу многи демографски, социо-економски и други чиниоци. Поред објективних на њих дјелују и субјективни фактори. Под појмом дневних миграција подразумјевамо свакодневно путовање лица која живе у једном, а раде или се школују

* Mr Драшко Маринковић, виши асистент, Универзитет у Бањој Луци, Природно-математички факултет

у другом насељу. Дневне миграције су све више распрострањена појава, која се јавља као посљедица заостајања урбанизације у односу на степен деагаризације становништва, тј. немогућност урбаних центара да одговоре потребама смјештаја нове радне снаге која се укључује у нове привредне дјелатности. Дневним миграцијама највише су обухваћени радници у привредним дјелатностима, али и ученици-путници који због слабих материјалних услова нису у стању да изнајме стан. На ову појаву утиче и привлачно дејство градских функција као и повољне саобраћајне прилике и квалитет превозних средстава чиме се скраћује вријеме путовања од мјesta становања до мјesta рада или школовања.

Феноменологија и значај проучавања дневних миграција

Дневне миграције становништва код нас и у свијету представљају један од неизбjeжних феномена и веома значајну и масовну демографску појаву која у савременом друштву заслужује посебну пажњу. Њиховом анализом се долази до закључка да су оне законита посљедица неравномјерног економског развоја друштва. Различит друштвено-економски развој полазишних и одредишних подручја, посљедица је јачег и бржег развоја индустрије и других производних дјелатности, веће концентрације друштвених служби, здравствених, школских, културних и управних институција у градским насељима, као и стални процес деагаризације и појаве вишкада радне снаге у руралним срединама. Напријед наведени разлози утичу на сталан пораст броја дневних миграната.

Дневне миграције радне снаге се морају посматрати кроз призму развоја индустрије и терцијарних дјелатности у урбаним срединама које потражују све више радну снагу, док на другој страни механизација и модернизација пољопривредне производње све више ослобађа радну снагу у руралним срединама. Ово представља својеврсни трансфер радне снаге из пољопривреде у непољопривредне дјелатности (Верхмајер-Балетић, 1982). Слично је и са дневним миграцијама ученика, јер руралне средине не омогућују образовање омладине која најчешће своје средњошколско и касније образовање наставља у урбаним срединама.

У последње вријеме се у свијету, па и код нас феномену дневних миграција посвећује већа пажња, мада недовољна и неадекватна у односу на њихов значај. Наравно о овој и сличним појавама постоје различита (позитивна и негативна) мишљења. Код нас се овом феномену већа пажња посвећује у последњих педесет година, са равојем просторног планирања. Такође овај феномен се може посматрати и са географског аспекта у оквиру неког простора, а посебно ако се сагледа однос града и његове околине, што доводи до бржег хода урбанизације и окупљања становништва у градовима, концентрацијом индустрије и непољопривредних дјелатности. Сви ови разлози доводе до појачавања процеса дневних миграционих кретања. Неки наши географи истичу да су дневне миграције хендикепиране несавршеностју теорије, па тако у свом раду Србољуб Стаменковић наводи: ... "Дневне миграције су сложен проблем који се искључиво може објашњавати само на основу детаљних теренских истраживања, а пошто нема адекватне статистике, знања о дневним миграцијама су емпиријског карактера" ... (Стаменковић, 1996).

Један од покушаја објашњења феномена дневних миграција износи и Милан Бајић који у овом раду између осталог истиче ... "Дневне миграције радне снаге и школске омладине представљају значајну демографску појаву која прати развој свих наших градова и већих и мањих привредних центара. Темпо интензивног друштвено-економског развоја, а посебно снажан развој индустријске производње и развој образовних институција, утицали су на неопходност просторног разdvајања места становиšа од места рада и школовања. Нарочито је то интензивирано код јачања потребе за новом радном снагом која се није могла апсорбовати из ужих градских територија. Упоредо са овом појавом јача процес механизације пољопривредне производње и стварања вишког радне снаге на селу. Да би се ова појава довела у равнотежу дошло је до кретања радне снаге у индустријски центар. Та појава је окарикована као миграција радне снаге "...(Бајић, 1971).

Дневне миграције радне снаге и ученика несумљиво указују да је ова појава својствена савременом индустријском друштву, тј. да је удио дневних миграната све већи што је већи степен друштвено-економске развијености неког простора. Такође ова појава је карактеристична за централна насеља у којима је значајна концентрација индустрије и других непољопривредних и културно-просвјетних дјелатности. Тако она постају све значајнији привлачни фактори за друга околна и удаљенија насеља, што истовремено доводи до ширења гравитационе зоне њиховог утицаја. Треба споменути и неизоставну улогу развоја саобраћаја који утиче на ширење дневних миграција, скраћује растојање између поједињих насеља и приближава правце кретања дневних миграната на релацији село - град.

Треба посебно истаћи и то да се ова врста миграционих кретања у будућности треба гледати као императив преко кога ће нпр. садашњи средњошколци-дневни мигранти кроз своје образовање све више заузимати мјеста у секундарним и терцијарним привредним дјелатностима и тако побољшати услове свог живота и рада. Тако дневне миграције могу временом прерasti у дефинитивне миграције, што је опет у складу са све већим развојем привредних и других дјелатности.

Основни значај за проучавање дневних миграција је економске природе и огледа се у чињеницама да су радници-дневни мигранти претежно они који не могу да себи и својој породици обезбиједе трошкове живота и стамбени простор у мјесту рада или су то они који поред дневне ангажованости у привреди, по повратку кући у мјесту сталног боравка настављају са радом у пољопривредној, занатској и сличним дјелатностима. Слично је и са ученицима дневним мигрантима међу којима је највећи број оних који нису у могућности да обезбиједе стан и трошкове живота у мјесту школовања, а доста велики је број и оних који свакодневно путују због додатних занимања и на тај начин помажу својој породици у сталном мјесту боравка. Тако су ови дневни мигранти двоструко ангажовани и представљају мобилну дневну радну снагу. У овим случајевима се рурална средина јавља као главни извор радне снаге за урбану средину у којој доминирају непољопривредне дјелатности у којима се ови радници-дневни мигранти најчешће и запошљавају. Иако се велики значај дневних миграција радника и ученика углавном огледа у ублажавању и смањењу стамбених, комуналних, предшколских и школских проблема са којима се градска средина као центар рада суочава, ове миграције имају истодоб-

но и значајну негативну последицу везану за смањену продуктивност рада радника-дневних миграната. Дневни мигранти сталном просторном покретљивошћу на релацији мјесто становања (најчешће рурална средина) — мјесто рада (претежно урбана средина) доносе у своје стално пребивалиште дosta позитивних али и негативних аспеката градског живота. Позитивни елементи се углавном огледају у број трансформацији руралне средине као што је то случај са физиономским и функционалним изгледом стамбених објеката који се све више обогађује новим садржајима (јача хигијенско-санитарна, технолошка и естетска страна објеката). Насупрот овоме јача и утицај негативних фактора који се углавном огледају у продору неких лоших навика градског начина живота, који између остalog значајно умањују пољопривредну производњу руралних насеља (Маринковић, 2001).

Град Прњавор - најјачи гравитациони центар дневних миграција општинског простора

Град Прњавор је главни административно - управни, здравствени и културно - образовни центар за простор општине Прњавор и као такав се развија у складу са том функцијом. У овом општинском центру су се развиле најразличитије привредне и непривредне дјелатности које утичу на развој дневних миграција радника и ученика. Тиме су се још више прошириле његове функције, па он постаје најзначајније социо - економско жариште простора општине.

Као општинско средиште овај град је иницијатор и носилац најразличитијих видова друштвеног развоја општинског простора. Он обједињује и функционално повезује сва насељена мјesta која су истовремено у његовој гравитационој сferи утицаја. Ако се као параметар узме степен централитета онда се на простору општине град Прњавор квантитативно издаваја као искључиво водећи нодално-функционални и гравитациони центар овог простора. Наиме, на основу функционалне типологије и степена централитета на подручју општине Прњавор постоје јасно изражена два типа насеља. Први је град Прњавор као једино насеље са градском функцијом, а други су сва остала насеља која имају карактер руралних средина. Ово указује на његову улогу као аспорционог центра, који има посебну важност са аспекта географског положаја којег заузима, као и од развијености геопростора који му гравитира.

Релативно повољан саобраћајно-географски положај и територијални развој града условљен је дosta повољним физичко - географским карактеристикама поднебља које га окружује, па је кроз свој историјски развој он био значајан привлачни фактор за становништво. Као један од пресудних фактора за његов настанак и развој најзначајнију улогу одиграо је транзитни и локални положај у средишту општинског простора. Наравно поред овог фактора намећу се и друге историјске и етнодемографске чињенице које су такође битно утицале да се град развије као главни нодус општинског простора. Наиме, од времена свог настанка (1834. год.) па до "данас", град се највише демографски и територијално проширио у посљедњих педесет година, када су се највише и повећале његове привредне и остале градске функције. Јачањем привредних функција дошло је до појачане концентрације становништва у граду, па он тако добија и нове димензије у својој демографској, просторној и територијалној организацији.

Промјенама у демографској структури града, дошло је до великих миграционих кретања сеоског становништва из околних насеља према градском центру, што изазива интензивирање стамбене изградње, а тиме и територијално ширење. Порастом броја становника, што се може пратити у наредној табели 1, долази и до значајног проширење постојећих и формирање нових привредних функција града.

Табела 1. Кретање броја становника града у периоду 1948-1999. године

Година пописа	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	1999.
Број становника	2.368	2.619	2.939	4.055	6.187	8.096	15.785
% од општине	5,0	4,8	6,4	8,7	12,6	17,2	32,4

(Извор: Према подацима Општинског секретаријата за статистику у општини Прњавор)

Анализом претходне табеле 1. може се закључити да је у периоду 1948-1961. године пораст градског становништва био незнatan, а тек касније је дошло до интензивирања пораста броја становника. Ово се види и из података који указују да се за сваки наредни десетогодишњи период становништво града увећавало за скоро 50%. Ово повећање је нарочито кулминирало у периоду 1991-1999. када се интензитет имиграција из руралних средина знатно повећао због већ познатих друштвено-политичких прилика. Истовремено у овом периоду се десио и значајан повратак претходно исељеног становништва других националности, тако да се често у овом граду може видjetи да у некадашњем стамбеном објекту за једно домаћинство, тренутно живе по двије или чак три породице. Претходна анализа је употребљена процентуалним односом становништва града у односу на број становника Општине.

Упоредо са демографским град се и територијално проширио за око 3 пута у односу на период са краја Другог свјетског рата. У последњих тридесетак година долази до планског ширења и формирања стамбених и индустриских зона. Ове промјене су интензивиране јачањем саобраћајне инфраструктуре која умногоме побољшава комуникационе везе овог града са његовом околином, али и са другим градовима. Доступни подаци указују да је допринос миграционих кретања ка општинском центру дао већи пораст у кретању броја становника, него сам природни прираштај у граду. Према процјенама¹ до 2005. године град би требао имати око 19.560 становника или више од 36% укупног становништва Општине.

Напријед наведене чињенице указују да је град у свом релативно кратком историјском и развојном периоду доживио крупне социо-економске, просторне и функционалне промјене, које су се највише одразиле на његову демографску и територијалну структуру. Овај град је кроз свој историјски развој био центар среза, котара и општине и тако испољавао своје утицајне сфере на административно-управним принципима. По критеријумима типологије босанских градова, према Јовану Цвијићу, град Прњавор спада у ... “варош патријархалног режима, који је настао трансформацијом села у

¹ Напомена: Према процјенама Општинског секретаријата за урбанизам у општини Прњавор

варош. ... Представља подмлађени тип вароши. ... Подмлађење се остварило преласком сеоског у градско становништво" ... (Стаменковић, 1992).

Обзиром на доста повољне природно-географске прилике и саобраћајно-транзитни положај, концентрацију становништва, развој привредних и осталих функција, град је достигао такав степен развоја да може вршити снажан утицај на околна насеља на простору Општине. Динамика развоја и преобрађаја града довела је до веома значајних промјена социо-економске структуре становништва, територијалног ширења, урбане и функционалне трансформације, као и његове јаче повезаности са окolinom.

Град Прњавор има доста развијену градску инфраструктуру и низ привредних и осталих дјелатности, а самим тим и велики број функција којима дјелује на околна насеља. Наиме, анализирајући административно-управне, привредне, саобраћајне, трговинске, здравствене и школско-просвјетне функције, као и дневне миграције радника и ученика из околиних насеља према овом граду, може се јасно одредити докле допире његово функционално дјеловање. Треба истаћи да у граду највише људи ради у секундарном и терцијарном сектору дјелатности, што утиче на његову привлачну снагу за становништво околиних насеља. Анализом тренутних привредних капацитета на простору општине Прњавор, долази се до закључка да је преко 90% ових капацитета Општине лоцирано у урбanoј зони града и насеља Прњавор. Ово представља само један у низу разлога појачаних миграционих кретања становништва руралних средина ка граду.

Један од најважнијих видова дјеловања града према околним насељима испољава се кроз организацију школства, јер свакодневно велики број младих путује из околних насеља у градске основне и средње школе. Поред осталих оваквих и сличних примјера треба споменути и свакодневно кретање великог броја радника, који из руралних средина простора Општине долазе на посао у град. Такође један од неизоставаних фактора је и трговина, посебно пијачни дан субота, када је у граду велика концентрација сеоског становништва. Из ових, као и многих других примјера функционалног утицаја града може се извести јасан закључак да је његова стална зона гравитације простор општине Прњавор. Тренутни ниво урбанизованости Општине је око 32,4%.

Становништво из уže и шире околине града је упућено на низ дјелатности и јавних установа са локацијом у граду, а то су напр. органи управе и администрације, привреда, школство, здравство, култура и тд. Наравно, према степену развијености тих дјелатности и броју корисника може се сазнати о типологији и централитету града, као и о просторном домету његових функција. Тако се за град Прњавор може рећи да представља примарни гравитацијски центар не само за приградска насеља, него и за сва околна рурална насеља. У ужој зони дјеловања града налазе се поред приградских насеља (Бабановци, Мађино Брдо, Коњуховци, Околица и Долине) и насеља Ратковац, Гаљиповци, Штивор, Лужани, Околица и Ралутинац. Треба истаћи да је за рубне просторе Општине град секундарни центар јер је становништво неких од ових насеља општинског простора усмјерено ка неким од сусједних општински центара (као на примјер село Горњи Смртићи према Дервенти, а село Просјек према Лакташима и тд.).

Што се тиче повезаности града са околним насељима треба истаћи да је то исказано вишеструким хетерогеним просторно - функционалним везама. ... "Најважније обиљежје града представљају његове функције. Од њих зависи са

једне стране, степен ангажовања активног становништва у процесу рада, врста занимања, стицање дохотка, развој производних снага, животни стандард итд., а с друге, односи са непосредном и широм околином”...(Панов, 1984.).

Интензитет функционалних веза изразито је условљен нодалношћу града као гравитационог центра и развоја миграција на простору општине Прњавор. Треба истаћи да се према граду из руралних средина, поред великог броја младих који иду у школе, углавном креће радна снага, сировине и производи приградске и руралне пољопривреде. Трговином се из града према овим срединама углавном испоручују прерађени пољопривредни, индустријски и занатски производи, па је остварено двосмјерно кретање становништва и robe. Ово кретање се поред гравитационог и центрипеталног испољава и кроз центрифугални однос (нпр. сељак продаје свој производ на пијаци, а са тим новцем плаћа порез и остале даљбине држави и Општини). Такође везано за развој руралних средина ове општине треба истаћи да је у великој мјери засупљен и продор урбаних утицаја града у те средине. Ово се највише испољава преко све боље саобраћајно - комуникационе повезаности града и села, продора механизације и техничко-технолошких достигнућа и постепене урбанизације руралне средине. Наравно све ово је у складу са повећањем животног стандарда и образовања становништва, преструктуирањем у непољопривредне дјелатности, што узрокује и честа пресељавања у градску средину. Интензитет дневних миграција овог простора је један од најрелавантнијих показатеља дневне функционалне међузависности града и околине.

Подручје општине Прњавор у овом погледу има доста специфичности од којих зависе и дневне миграције радне снаге и ученика. На цијелом општинском простору пољопривредна производња је основно занимање, које је између осталог узроковало да се у последњих неколико деценија 20-тог вијека интензивирају емиграциони процеси између руралних средина и општинског центра. Град и насеље Прњавор као општински гравитациони центар радне снаге са развојем својих првенствено привредних, али и осталих, функција изразито утиче на дневну покретљивост радне снаге из околних изразито руралних насељених мјesta. Ово се посебно даље манифестије на социо-економске и физиономске промјене у овом општинском центру, али и на околна насеља чиме она све више губе своја аграрна обилježja.

Неки од разлога дневног миграирања становништва из руралних средина простора општине Прњавор се могу поткријепити чињеницама да је дошло до значајног уситњавања посједа, слабијих пољопривредних прихода, опадања квалитета земљишта, повећања механизације пољопривредне производње, вишке радне снаге, тежње за побољшањем егзистенције, животних услова и стандарда и тд. Све ово потпомогнуто је јачањем и развојем привредних дјелатности, а посебно индустрије (првенствено текстилне, кожарске и обућарске), у општинском центру који је имао потребе за новом радном снагом. Све ово се одразило изузетно деструктивно на пољопривредну производњу руралних средина општинског простора јер је дошло до масовног преласка радно најспособнијег становништво из ових средина у привредне дјелатности општинског центра.

Треба истаћи и неке позитиване ефекте дневних миграција радника који су се повољно одразили на развој привреде општинског центра, као што су повећања зарада запослених радника и умањење и спречавање директних пре-

сељавања становништва у мјесто где обављају функцију рада. Дневне миграције средњошколца дневних миграната директно су условљене размјештајем културно-образовних институција општинског простора. Треба посебно истаћи да су оне у потпуности лоциране у општинском центру па сви средњошколци, који по мјесту сталног или привременог боравка нису из овог центра, приморани су на свакодневне миграције. Сагледавајући све напријед изнесене релевантне чињенице које су лимитиране потребама локалног становништва за свакодневним кретањем према радном и образовном центру, на међе се потреба и велики значај проучавања дневних миграција становништва простора општине Прњавор.

Урбанизоване зоне града се поклапају са подручјима најинтензивнијих дневних миграција и гравитационих дјеловања града на околину. Зоне таквих гравитација су дате у следећој табели 2.

Табела 2. Удио дневних миграната у појединим гравитационим зонама града на основу резултата анкетирања и у односу на број становника 1991.

ЗОНЕ ГРАВИТАЦИЈЕ	Број насељених мјеста	Дневни мигранти		Број становника у 1991. години	
		Апсолутно	у %	Апсолутно	у %
до 3 КМ	13	448	41,9	13.198	28,1
до 6 КМ	15	243	22,8	10.399	22,1
до 9 КМ	17	218	20,4	11.055	23,5
до 12 КМ	14	126	11,8	9.285	19,7
до 15 КМ	4	20	1,9	2.618	6,6
више од 15 КМ	7	13	1,2	-	-
Укупно:	70	1.068	100	47.055	100

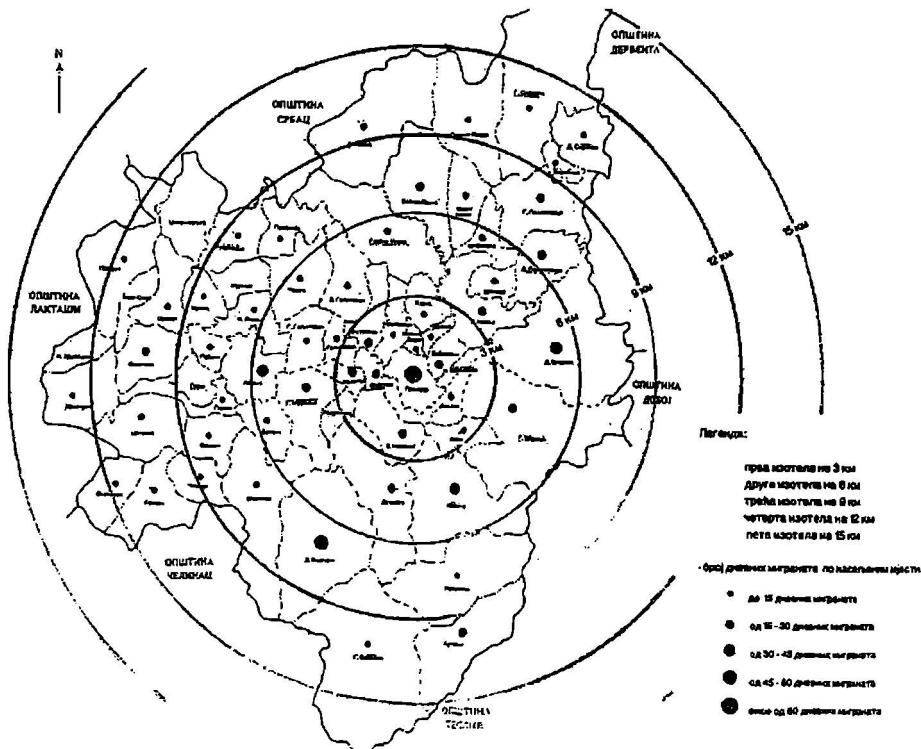
(Према: Д. Маринковић, Дневне миграције становништва општине Прњавор, Бања Лука, 2001., стр.124.)

Анализом претходне табеле 2. долази се до закључка да број дневних миграната квантитативно опада са удаљеношћу од општинског центра. Ово се види и по процентуалном удејлу по коме је зона гравитације до 3 км најинтензивнија са 41,9% од укупног броја дневних миграната, а што се поклапа и са удејлом становништва ове зоне у укупном броју становника простора Општине. Број дневних миграната опада по појединачним зонама, па треба истаћи да је зона интензивних миграција до 15 км у оквиру простора Општине, а да се даље према периферији слабије осјећа дејство општинског центра, јер изван ове зоне је само 7 насељених мјеста сусједних општинских простора који дају дневне мигранте граду Прњавору. За потребе овог истраживања спроведена су веома обимна анкетирања становништва чији резултати указују да у град долази 887 радника дневних миграната или више од 30% свих запослених радника.

Ове констатације потврђује и наредни картограм у коме су представљене изотеле^{*} насеља на простору општине Прњавор у односу на број анкетираних дневних миграната.

* Изотеле- концентрични кругови удаљености насеља од центра подуса.

Картиограма 1. Распоред изотела о дневних миграцијама у општини Прњавор у 2000-тој години.

Анализом претходног картографа долази се до потврде већ истакнутих чињеница које указују да су изотелом 3 км ограничена најближа насељена мјеста на простору Општине која дају највећи број дневних миграната општинском центру. Даљом анализом се такође види да што су изотеле удаљеније од општинског центра, то је мањи број дневних миграната. Међутим, ова рационалност се различито манифестије за поједина насељена мјеста, јер на ову појаву значајно утиче географски положај и развој саобраћајне инфраструктуре тих насеља. Наиме, само пет насељених мјеста (Д. Вијачани, Д. Штрпци, Кремна, Лишња и насеље Прњавор) на простору општине Прњавор према резултатима спроведеног анкетирања дају више од 30 дневних миграната општинском центру.

ЗАКЉУЧАК

Претходно изнесена истраживања указују да је друштвено-економска еволуција простора општине Прњавор условила значајна дневна миграционе кретања становништва, која су највише усмјерена према општинском центру. Дневне миграције су озбиљан чинилац трансформације града као општинског

центра и других околних насељених мјеста, а од посебне важности су и за привредни развој општинског центра. Наиме, дневне миграције радне снаге су један од основних елемената на основу кога се могу одредити непосредна функционална подручја дјеловања града. Оне зависе углавном од развијености капацитета и услова запошљавања у граду, од обима и структуре распољиве радне снаге у околини и развијености саобраћаја између општинског центра и околине. Уз град треба издвојити приградску територију насеља Прњавор која се непосредно наставља на ужу градску територију, а која је увек урбанизована. Треба посебно истаћи снагу града као гравитационог центра да интегрише периферију општинског простора.

Један од најзначајнијих елемената развоја овог града као гравитационог центра је била његова популацијско - демографска структура. Становништво Општине је преко својих квалитативно-квантитативних посебности, структура и механичких кретања највише утицало на развој градских функција. Треба истаћи да је и пораст броја градског становништва био дosta динамичнији од пораста броја становништва општинског простора. Интензитет и територијални распоред дневних миграција представљају важан елемент у формирању зоне гравитационог утицаја општинског центра и његових функција за околину. Промјене у просторном распореду становништва града и околине су посљедице њихове неравномјерне друштвено-економске неразвијености у оквиру општинског простора. Од јачања привредних и школско-образовних институција и потреба за новом радном снагом овог центра, у највећој мјери ће зависити будућност и перспектива друштвено-економског развоја овог простора, као и обим дневних миграција становништва општине Прњавор.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Бајић Милан, 1971. Неке карактеристике дневног кретања радне снаге у Новом Саду, Зборник радова ПМФ-а универзитета у Новом Саду, Нови Сад.
- Брезник Душан и др., 1975. Методи демографске анализе миграција, ИДН, Центар за демографска истраживања, Београд.
- Верхмајер-Балетић Алиса, 1982. Демографија становништва и економски развитак. Информатор, Загреб.
- Бурђев Бранислав, 1984. Сталне миграције у гравитационом подручју Новог Сада. Зборник радова ПМФ-а универзитета у Новом Саду, свеска 12, Нови Сад.
- Маринковић Драшко, 2001. Дневне Миграције становништва општине Прњавор. Монографија, Географско друштво Републике Српске, Бања Лука.
- Општински секретаријат за урбанизам у општини Прњавор. 2001., Прњавор.
- Панов Митко, 1984., Социјална географија, Скопље.
- Погледи на миграције становништва Југославије. 1990. Универзитет у Београду, ИДН, Центар за демографска истраживања, Београд.
- Стаменковић Србољуб, 1996. Дневне миграције становништва у географским проучавањима насеља Србије. часопис Становништво, бр.3-4, Београд.

Стаменковић Србољуб и Бајчетић Милан, 1992. Географија насеља.
Географски факултет, Београд.

Drasko Marinkovic

PRNJAVOR TOWN – MUNICIPALITY CENTER AND THE MOST INFLUENTIAL GRAVITATING FORCE FOR COMMUTERS

SUMMARY

Scrutinizes that are depicted in this paper show that socio-economic development of the Prnjavor municipality caused significant commuting, mostly toward municipality center. The future and the prospect of commuting in the municipality will depend mostly on the development of economy and education in the area. It should be emphasized that demographic structure was among leading factors in the process of strengthening gravitating role of the town. The role of population structure and migration were very important. The population growth in town was much faster than in its surroundings. Changes in spatial diffusion of population in town and its surroundings are consequences of their uneven social and economic strength within municipality area.